

Министерство образования Республики Саха (Якутия)
Муниципальное казенное учреждение «Муниципальный орган управления образования»
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение «Бордонская средняя общеобразовательная школа»

РАССМОТРЕНО:
На заседании МО
Протокол № 1
От «29» августа 2017 г.

СОГЛАСОВАНО:
заместитель директора по УВР
Спирина (Спирова Л.Н.)
«29» августа 2017 г.

УТВЕРЖДЕНО:
директор школы
Григорьев В.Т.
«29» августа 2017 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ПО БУКУБААР И ПО ЯКУТСКОМУ ЯЗЫКУ

На 2017 -2018 учебный год

Ступень обучения (класс) начальное общее, 1 класс
(начальное общее, основное общее, среднее (полное) общее образование с указанием классов)

Количество часов 128

Уровень базовый
(базовый, профильный)

Учитель Яковлева Ульяна Титовна

Программа разработано на основе авторской программы Семёновой С.С., Васильевой Н.Н., Кронниковой М.Ф. 2-е изд., дораб.-Я.: Бичик, 2013 в соответствии с требованиями Федерального государственного стандарта (Школа России), Якутск «Бичик», 2013 г.

(указать примерную или авторскую программу/программы, издательство, год издания при наличии)

Бырагыраамма: Саха оскуолата Дьокуускай ,Бичик 2013с-56с.

Ааптар: С.С.Семенова,Н.НВасильева,М.Ф.Кронникова.

Учебник: М.Е.Охлопкова, Д.К.Сивцев. Букубаар. Мацнайгы кылааска уерэнэр кинигэ. – Дьокуускай: Бичик, 2011.- 96 с.

(90 чаас)

1 чиэппэр-45ч

2 чиэппэр-33ч

3 чиэппэр- 28ч

4 чиэппэр- 22ч

Барыта: 128 ч

САХА ТЫЛЫН 1-4 КЫЛААСКА УЕРЭТИИНИ СУРУННУУР БЫРАГЫРААМА

Быһаарыы сурук

Кэнники кэмнэ биһиги дойдубутугар демократизация тыына биллэн, олох-дьабах тутула уларыан, бу дьалхааннаах уйэбэ хайа да омук бэйэтэ тыыннаах ордор, тылын, культуратын араначчылыыр, сайыннарар бабата улаатан ибэр. Оннук кэмнэ биһиэхэ "Саха Республикатын национальной оскуолаларын санардан сайыннарыы концепцията" киирэн, уерэтии-иитии сыалын-соругун, сурун хайысхатын саналыы керен, ис хоьоонун чопчулуур улэ барар.

Орто оскуолаба саха тылын, литератураны уерэтии туьунан концепцияба маннык суруллар: "Тереебут тылы уонна литератураны уерэтии олоххо ыкса чугаьыыр. Ыччаты кыра сааьыттан ийэ тыл эйгэтигэр киллэрэр, уран тылга умсугутар сорук турар, уерэтии бэйэ санаатын сатаан этэргэ, тыл баайын толору туьанарга туьаайыллар. Литература уроктарыгар уус-уран айымньы кэрэтин кэрэхсиир, тобуллабас толкуйдаах, айар иэийиилээх киби иитиллэр". Орто оскуола 4 сыллаах бастакы суьуебэр саха тылын уерэтии саиардыллыбыт программата эмиэ бу хайысханы тутуьар.

Бастакы суьуех оскуолаба тереебут тылы уерэтии маннык принциптэргэ олобуруар:

1. Тылы кэлимсэ уерэтии, ол аата аабыы, таба суруйуу, тылы байытыы, санарар сананы, толкуйдуур, айар дьобуру сайыннарыы бииргэ, урок араас этабын курдук барар.

2. Санарар хайысхалаах уерэтии, ол аата о5о уроокка аа5ан, кэпсээн, санаран, суруйан, тереебут тылын баайын бабылыыр, кэрэтин себер-махтайар, сатаан ту5анарга уерэнэр.

3. Ейдеен уерэнии принцибэ, ол аата уерэнээччи тыл тутулун (грамматиканы) билэн, ол сокуонун туту5ан, литературнай тылынан саабылаан санарар, суруйар

Программа ис хобооно уерэнээччи тереебут тылын хайдах ту5анарын, тугу сатыыр киби буоларын хаачыйар аналлаах. Ол ийи|н программа бастакы чаабыгар уерэнээччи начаалынай оскуоланы бутэрэригэр ситиьэр уеруйэбин уонна сатабылын сурун керуннэрэ киирэр: 1) тылы байытыы, этиини оноруу; 2) аабыы, интонацияны тутуьуу; 3) аахпыт тексинэн улэ; 4) кылаас табынан аабыы; 5) ситимнээн санарыы, айар дьобуру сайыннарыы; 6) таба суруйуу, буочары тупсарыы. Онно сыл ахсын уерэнээччи уруккутугар эбии туох сатабылы ылара ыйыллар, ону сэргэ инники кылааска ылбыт сатабыла куруук хатыланан, чинээн иьэр.

Программа иккис чаабыгар кылаас ахсын уерэтии ис хобооно, ол аата о5о ылар билиитэ, ейдебулэ, улэ хайысхата, аа5ар айымныы испииьэгэ чопчуланар. Ол теманы уерэтэн уерэнээччи тугу сатыыра эмиэ кылаас ахсын уеруйэх уонна сатабыл ирдэбилигэр кестер.

Уерэтии сурун хайысхата салгыы уерэх кинигэтигэр ыйытыы араабыгар, эрчиллии соруда5ар чопчуланар. Ону аа5ан учуутал уроокка уерэтэр ньымата улахан оруолу ылар. Онно учуутал урукку курдук о5о5о билии биэрээччи эрэ буолбакка, обону бэйэтин сайдыы суолугар киллэрэн, киби буоларыгар, айар-тутар аналын буларыгар кемелебееччу буолар кэмэ кэллэ. Онон учебнигы суруйар дьон, уроугу ытар учуутал программа сурун принциптерин сепке ейдуур, олоххо сатаан киллэрэр буоллахтарына, уерэтии сыалын-соругун толору ситиьиэххэ сеп.

Уерэх предметин ейдебулэ

Тереебут тыл — келуенэттэн келуенэ5э бэриллэр ханнык ба5арар норуот улуу нэилиэстибэтэ, киби аймах ытык ейдебуллэрэриттэн (*сыаннастарыттан*) биирдэстэрэ. Тереебут тыл — о5о5о тулалыыр эйгэтин кыра5атык билэр-керер, чугас дьонун-сэргэтин кытта истицник бодоруьар, иэиитэ уьуктар, ейе-санаата сайдар, ебугэтин уерэбин утумнуур сурун эйгэтэ.

Ол ийин обону кыра саабыттан о5о тэрилтэтигэр, оскуола5а тереебут тыл иитии-уерэтии сурун ирдэбил быьыытынан билиниллэн, Рссийскай Федерация уонна Саха Республикатын уерэххэ уонна тылга сокуоннарыгар ити ейдебул туспа ыстатыйанан киирэн, быраап быьыытынан кемускэллээх, билицци усулуобуйа5а угус норуот тыла чел туруктаах хааларыгар тирэх буолар.

Саха Республикатыгар саха тылын тереебут тыл быьыытынан уерэтии 1922 сыллаахтан тиьигин быспакка, угус оскуола5а угэскэ кубулуйан, уопсай уерэхтээьин обону сайыннаран биир сурун предметин быьыытынан билиниллэр. Ити кэм устатыгар сэбиэскэй да, билинтги да кэмцэ орто уерэх систиэмэтигэр буолбут араас реформалар сыалларыгар-соруктарыгар сеп тубэьиннэриллэн, уерэтии таьыма, хайысхата, ис хобооно сайдан иьэр.

Билигин тереебут тыл, федеральной государственнай уерэх стандартын (ФГУЕС) ирдэбилинэн, уопсай уерэхтээьин булгуччулаах чаабыгар киирэн, базиснай уерэх былааныгар (*федеральной*) миэстэтэ, уерэтиллэр чааьа чопчу ыйыллан уерэтиллэр таьыма урдээтэ. Алын суьуех оскуола таьымыгар тереебут тылы уерэх предметин быьыытынан уерэтиигэ тумук ирдэбили эмиэ федеральной государственнай уерэх стандарда суруннуур.

Ити ааттаммыт докумуон быьытынан, начаалынай уерэхтээпин таьымыгар нуучча уонна тереебут тылы уерэтиигэ тэц таьымнаах тумук ирдэнэр. Тереебут тыл атын уерэх предметтэрин кытта бииргэ о5о личность быьытынан сайдытын хаачыйахтааба этиллэр, ону сэргэ урукку еттүгэр ирдэммит саца булгуччулаах ирдэбили — уерэнээччигэ уерэх дэгиттэр дьайыларынын ицэриини киллэрэр.

Уерэх предметин сыала уонна сорууга:

Начаалынай оскуолаба тереебут тылы уерэтии предметэ атын уерэх предметтэрин ортотугар уерэнээччи тылын-еьун уонна ейун-санаатын сайыннарар, сурун уерэнэр уеруйэ5и ицэрэр кьабынан бас-кес балаьыанньаны ылар предмет буолар. Онон бу предмети уерэтии таьымыттан саха оскуолатыгар начаалынай уерэхтээьин уопсай туруга уерэнээччи салгыы сурун оскуолаба ситиьиилээхтик уерэнэрэ тутулуктаах.

О5о начаалынай оскуолаба уерэнэр сааьыгар билиитгэ-керуутгэ, тыла-еье уонна санаата тэтимнээхтик сайдар, иьийитэ уонна саныыр санаата судургутук олохсуйар буолан, тереебут тылы бу кэмцэ кичэйэн уерэтии — норуот тыла чел туруктаах буолан, кэнчээри ыччакка улуу нэьилиэстибэни тириэрдэргэ олус суолталаах.

Этиллибиккэ олобуран, тереебут тылы уопсай уерэхтээьин алын суьуех таьымыгар уерэтии сыалын ус хайысхаба араарыахха сеп:

1. уерэнээччигэ тереебут тыл туьунан билиини аан дойду туьунан научнай билии быстыспат сор5отун быьытынан ицэрии, тыл уерэбин сурун балаьыанньаларын билиьиннэрии, онно олобуран, о5о билэр-керер, толкуйдуур кьабын сайыннарыы;
2. уерэнээччи дьону-сэргэни кытта тереебут тылынан бодоруьар уеруйэ5ин, саца (тыл) култуурата кьии уопсай култууратын быстыспат сор5ото буоларын туьунан ейдебулгэ тирэьирэн, саца (тыл) араас керуцэр (кэпсэтии, суруйуу, аабыы, ейтен о.д.а.) уерэтэн, салгыы сайыннарыы;
3. уерэнээччигэ тереебут тыл норуот ытык ейдебуллэриттэн биирдэстэрэ буоларын быьытынан ураты харыстабыллаах сыьыаны ицэрии, хас биирдии кьии ийэ тылын сайыннарар иэстээ5ин ейдетуу.

Тереебут тылы начаалынай оскуолаба уерэтии сыала маньык сурун соруктары быьаардахха ситиьииллэр:

- дьону-сэргэни кытта бодоруьар сана (тыл) сурун керуцнэрин уерэнээччигэ уерэх дэгиттэр дьайыларынын ицэриини кытта бииргэ алтыьыннаран уерэтии;
- тыл (саца) — бодоруьуу сурун ньымата диэн тутуах ейдебулгэ тирэьирэн, уерэнээччи кэпсэтэр уонна санаатын толору этэр (тыл этэр), суруйар уеруйэ5ин сааьыгар сеп тубэьиннэрэн сайыннарыы;
- тыл уерэбин билиитигэр, сурук-бичик култууратын терут ейдебуллэригэр олобуран, уерэнээччи тереебут тылын литературнай нуорматын тутуьарын, албаа суох сацарарын уонна суруйарын ситиьии;
- тыл уерэбин сурун салааларын (лексика, фонетика, морфология, синтаксис, тиэкис) туьунан уопсай ейдебулу ицэриигэ тирэьирэн, уерэнээччи толкуйдуур дьобурун сайыннарыы, сааьыгар сеп тубэьиннэрэн, ей улэтин дьайыларыгар уерэтии;
- тереебут тылы билии, харыстааьын, сайыннарыы сурун ньымаларыгар уерэтии. Саха оскуолатыгар нуучча тылын уерэнээччи тереебут тылга ылбыт билиитигэр, ицэриммит уеруйэ5эр уонна сатабылыгар тирэьирэн уерэтии — билигин олохсуйбут ейдебул, бастыц учууталлар угэскэ кубулуйбут уерэтэр

нымалара. Онно тирэбирэн, ФГУЕС уерэнэргэ уерэтэр сурун балаьыанньатыгар уонна ирдэбилигэр олобуран, тылга тирэбирэн нуучча тылын уерэтиини саца таьымна табаарар кэм кэллэ.

Тереебут тылы начаалынай оскуолаба уерэтии уерэнээччи нуучча тылын кэбэстик ылынарын хаачыйар, нуучча тылыгар тыл уерэбин угус уопсай балаьыанньаларын эбэтэр уруттаан уерэтэри лаппа аьыйатан, учуутал уерэх чааьын обо нууччалыы сацатын сайыннарыыга аныыр усулуобуйатын уескэтиэхтээх. Онон саха оскуолатыгар нуучча тылын уерэтии хаачыстыбатын тупсарыыга усулуобуйа уескэтии — тереебут уерэтии хос сыала-соруга.

Уерэх былааныгар уерэх предметин миэстэтэ

Саха тылын уерэтии чааьа начаалынай уерэхтээьини суруннуур уопсай уерэхтээьин бырагырааматыгар(Примерная основная общеобразовательная программа начальное общего образования) бэриллэр тереебут тылынан уерэнэр кылаастарга аналлаах базиснай уерэх былаанын 3 барыйааныгар тирэбирэн быьаарыллар. Уерэх тэрилтэтэ бэйэтин уерэбин бырагырааматын, былаанын оцосторугар онно баар булгуччулаах часка киирбит предметтэр чаастарын тутуьара ирдэнэр. Онно эбии уерэх былаанын талар чааьыттан бэйэтэ керен, ханнык бабарар предмеккэ чаас эбэрэ, эбэтэр атын предмети эбии уерэтэрэ кецул.

Ити ыйыллар базиснай уерэх былааныгар нуучча уонна тереебут тылы уерэтии чаастарын ахсаана тэцнэнэн, ордук государственной статустаах тереебут тыл урдук таьымца уерэтиллэригэр усулуобуйа тэриллибитэ кестер. Ону сэргэ тереебут тылы уерэтии нуучча тылын уерэтиигэ тирэх буоларын ситиьэр туьуттан уерэх матырыйаалын аттарарга таьыгастаах балаьыанньа уескуур.

Уерэх федеральной базиснай былаанын уьус барыйааныгар олобуран, саха оскуолатын начаалынай кылаастарыгар тереебут тылы уонна литературнай ааьыны уерэтиигэ холбоон нэдиэлэьэ 21 чаас бэриллэр: 1 кылааска — 5 чаас, 2 кылааска — 5 чаас, 3 кылааска — 6 чаас, 4 кылааска — 5 чаас. Бу чаастартан тереебут тылы уерэтиигэ 1 кылааска — 3 чаас, 2 кылааска — 3 чаас, 3 кылааска — 3 чаас, 4 кылааска — 3 чаас бэриллэр.

Ытык ейдебуллэри уерэх предметин ис хобьонугар киллэрии

Начаалынай кылааска саха тылын уерэтии оьобо ытык ейдебуллэри (духуобунай сыаннастары) ицэриигэ улахан суолталаах. Кьи аймах уйэлэртэн уйэлэргэ ере тутан ильдэ кэлбит ытык ейдебуллэрэ (духуобунай сыаннастара)тереебут тыл эгэлгэтигэр, кэрэтигэр сецеллер. Ол курдук уерэтии ис хобьонугар тыл уерэбин сурун хайысхаларын сэргэ уруок, кэпсэтии (бодоруьуу) тиэмэтин, уерэтии матырыйаалын быьыытын тереебут дойду, ийэ дойду, тереебут тыл, айылба, улэ, терут дьарык, ыал, дьиэ кэргэн айымныы уонна кэрэ эйгэтэ, кенул, кырдьык, утуе санаа, кьи аймах, аан дойду омуктарын тылларын уонна култууратын эгэлгэтин курдук ытык ейдебуллэр(духуобунай сыаннастар) кириэхтээхтэр.

Уерэх предметин уерэтин тумугэ

Ытык ейдебуллэри инэрии тумугэ

(личностные результаты)

Саха тылын оскуолаба уерэтин кэмигэр обо маннык ытык ейдебуллэри (духуобунай сыаннастары) инэриннэбинэ тереебут тыла сайдарыгар бэриниилээх, эппиэтинэстээх буоларыгар, бэйэтин кыабын толору туьанарыгар эрэниэххэ сеп.

Тереебут тыл — омугу сомоболуур тыл буоларын ейдуур.

Тереебут тыл терут айылгыта, уйэлээх угэээ, этигэн кэрэтэ норуот тылы уус-уран айымньытыгар уонна уус-уран литератураба сенмутун билэр.

Тереебут тылын сайыннарар, кэлэр келуэнэбэ тириэрдэр ытык иэстээбин, тыл уэлэргэ чел туруктаах буоларыгар тус оруоллаабын ейдуур.

Тереебут тыл иитиллэр, уерэнэр, айар-сайдар тыл буоларын итэбэйэр.

Тереебут тыл элбэх омук алтыьан бииргэ олорор кэмигэр, икки (элбэх) тылланыы усулуобуйатыгар хас биирди киьиттэн харыстабыллаах сыьыаны эрэйэрин ейдуур.

Уерэх сатабыллары сайыннары тумугэ

(метапредметные результаты)

Бэйэни салайынар-дьаьанар сатабыл.

Тылын сайыннарар сыалы-соругу таба туруорунар, сатаан былаанныыр, туох- ханнык тумуккэ кэлиэхтээбин быьа холоон билэр. Тугу билэрин- билбэтин, тугу ситэри уерэтиэхтээбин арааран ейдуур. Сылга бииртэн итэбээь суох тереебут тылга аналлаах бырайыактарга кыттан (тус бырайыага, коллективнай бырайыак) улэлиир.

«Тылы сэрэйэр» дьобуру (языковое чутье, чувство языка) сайыннарыы. Бэйэ сааьыгар сеп тубээьр тиэкискэ уерэппит матырыяаалын сунньунэн тыл литературы нуормата санарар эбэтэр суруйар киьи тылыгар теье сепке эбэтэр сыьыа туттуллар тута «сэрэйэн» билэр, итэбээьин, албаьын быьаарар, кеннерер, бэйэтин тылыгар-еьугэр тыл нуорматын ирдэбилин тутуьарга дьулуьар.

Тылын сайыннарар баьаны уескэтии (потребность в совершенствовании собственной речи). Тереебут тылын барба баайын сыаналыыр, тыл кэрэтигэр умсугуй этигэн тыл кууьун, кыабын толору туьанарга, тылын-еьун бэйэтэ сатаан чочуйан, тупсаран, санаатын сиьилии этэргэ, кэлсииргэ дьулуьар.

Хонтуруолланыы. Бэйэ сацатын еруу кэтэнэр, керунэр, албаьа суох санарарга, санаатын ьпсаран, хомобойдук этэргэ кыьаллар.

Билэр-керер сатабыл. Сурун уерэнэр сатабыл.

Улэ сыалын-соруун таба туруоруу. Тереебут тылын уерэтэригэр сыал-сорук туруорунан кедьуустээхтик улэлиир.

Билиини-керууну кэнэтэр араас матырыйаалы туьаныы. Сахалыы уерэх-наука литературатыттан (тылдыттартан, ыйынньыктартан, энциклопедиялартан, араас кинигэттэн) туьааннаах информацияны, билиини дебеннук булар, бэлиэтэнэр, тумэр, ситимниир араас ньыманы табыгастаахтык туьанар. Сахалыы тахсар о5о5о аналлаах республика, улуус, оскуола хаьыаттарын-сурунаалларын («Кэскил», «Чуораанчык»), тиьигин быспакка аабар, араадьыйанан, телевизорунан сахалыы биэриилэри сэргээн истэр-керер, уерэ5эр, чинчийэр, айар улэтигэр кедьуустээхтик туьанар. Сахалыы уерэ5и сайыннарар интернет-сайттартан туьалаах, наадалаах информацияны булан, сепкэ наардаан туьанар; тиэкии компьютерга сахалыы шрибинэн бэйэтэ тэтимнээхтик бэчээтиир; интернет ненуе сахалыы ыытыллар араас тэрээиннэ тереебут тыл литературнай нуорматын тутуьан, кехтеехтук кыттар.

Билиини сааьылааьын (структурирование знаний). Сана билии ыларга баар билиитигэр тирэ5ирэр. Атын предметтэргэ ылбыт билиитин сатаан ситимниир (интеграция знаний).

Тобулук ейу сайыннарар уеруйэхтэр. Тереебут тыл оскуола5а обону сайыннарар уерэх тутаах салааларыттан (предметтэриттэн) биирдэстэрэ. Онон уерэнээчи саха тылын уерэтэр кэмигэр уерэнэргэ терут буолар ей улэтин сурун уеруйэхтэрин баьылыыр. Саха тылын лингвистическэй матырыйаалыгар тирэ5ирэн, ей улэтин араас дьайыыларын кэбэ5эстик толорор: тэцнээьин (сравнение), ырытыы (анализ), холбооьун (синтез), тумуктээьин(обобщение), (сериация), ханыылатан сааьылааьын (классификация), майгыннатыы (аналогия), сааьылаан ситимнээьин (систематизация). Итини сэргэ араас тойоннуур ньыманы (индукция, дедукция) табыгастаахтык туьанан дьону итэ5этэр, ылыннарар курдук санаатын сааьылаан этэр уеруйэ5э сайдар.

Рефлексия. Сыалы-соруу ситиьэр ньымаларын уонна усулуобуйаларын те5е сепке талбытын сыаналыыр. Улэ хаамыытын хайдах салайан иьэрин кэтээн керер. Улэ тумугун дьон интэриьин, бол5омтотун тардар курдук сахалыы кэпсиир.

Бэлиэни-символы туьанар уеруйэхтэр. Дор5оон (буукуба), тыл, этии чилиэннэрин, тиэкис анал бэлиэлэрин сатаан туьанар. Анал бэлиэлэринэн тыл, этии, тиэкис моделин онорор. Бэриллибит моделга тирэ5ирэн, тылы, этиини толкуйдуур, тиэкии айар. Этиини, тиэкии кеннерерге анал корректорскай бэлиэлэри сатаан туьанар. Лингвистическэй билиини араас таблица, исхиэмэ, модель, диаграмма кеметунэн кердерер. Таблицанан, исхиэмэнэн, моделинан, диаграмманан кердеруллубут лингвистическэй билиини ейдуур уонна кэпсиир.

Бодоруьар сатабыл.

Бииргэ улэлииргэ уеруйэх. Дьону кытта бииргэ алтыьан уерэнэр, улэлиир араас ньыманы баьылыыр (пааранан, беле5унэн, хамаанданан, о.д.а). Саастыылаахтарын, улахан дьону кытта айымньылаах алтыыы туругар кэбэ5эстик киирэр (продуктивное взаимодействие), биир сыаллаах-соруктаах дьонун кытта таьаарыылаахтык, кедьуустээхтик улэлиир уеруйэхтэнэр (продуктивное сотрудничество).

Кэпсэтэр уеруйэх. Кэпсэтии уратыларын ейдуур, табан кэпсэтэр. Кэпсэтэр киьитин убаастыыр, сэнээрэр, санаатын бол5ойон истэр, ылынар. Ханнык бабарар эйгэ5э кэпсэтэригэр дьон бол5омтотун тардар, сэргэхситэр, сонур5атар, ке5улуур сатабылы табан туьанар. Кэпсэтэр кэмнэ бэйэ кербутун, истибитин, аахпытын сибилии сэБэргиир. Дьон ейдеспет, тыл тылга киирсибэт буолар терууеттэрин септеехтук сыаналыыр, сатаан ырытар, ейдеьуу суолун дебеннук тобулар.

Кэпсэтии сизэрин (речевой этикет) тутуьар уеруйэх. Дьону кытта алтыьыга кэпсэтии сизэрин тутуьар, туттан-хаптан бодоруьуу ньымаларын тобоостоохтук туттар. Сахалыы дорооболоьор, билсийэр, быраьаайдаьар, кердеьер, бырастыы гыннарар, буйар, телефонунан кэпсэтэр, о.д.а. угэстэри инэриммит, куннээби олобор еруу туттар.

Тустаах уерэх предметин уерэтии тумугэ (предметные результаты)

Саха тылын литературнай нуорматын (орфоэпическэй, лексическэй, грамматическай) тутуьар. Дорбоону, буукубаны, тыл суьуеьун, сана чааьын, этии чилиэнин, судургу этиини булар, быьаарар, наардыыр.

Сахалыы таба суруйуу, сурук бэлиэтин быраабылаларын тутуьар.

Тиэкис ейдебулун, бэлиэтин билэр (тиэмэтэ, сурун санаата, аата, эпиграф, тула, этиилэрин ситимэ).

Саныыр санаатын сааьылаан, дьоцо ейденумтууетук, тийийимтиэтик этэр, тиэкис тутулун тутуьан суруйары сатыыр.

Тиэкис тииптэрин сэьэргээьин, ойуулааьын, тойоннообун диэн араарар.

Монолог (сэьэргиир, ойуулуур, тойоннуур) уонна диалог (кэпсэтии, санаа уллэстии, ыйыталааьы, о.д.а.) арааьын сатаан туьанар.

Бэйэ сацатын (тылыннан, суругунан) сатаан хонтуруолланар, тиэкиьин хобоонун, тылын-еьун сыаналанар, албастарын булар, чочуйар, туссарар.

Уерэх предметин ис хобооно

Начаалынай оскуолаба тереебут тылы уерэтии уопсай уерэхтээьин систиэмэтигэр саха тылын уерэтэр предмет быстыспат сорбото, «Филология» уерэх уобалааьыгар терут буолар сурун куурус буолар. Онон уерэтии сыала-соруга, тутула, ис хобооно уонна тумук ирдэбилэ урдуку кылаастарга тереебут тылы сэргэ атын филологическай предметтэри уерэтиини кытта алтыьыннарар-ситимнээн торумнанар.

Тереебут тылы начаалынай оскуолаба уерэтии маннайгы кылааска «Бодоруьарга уерэнэбит» диэн сана киирэр салааттан сабаланаар, ол кэнниттэн «Грамотаба уерэтии» диэн угэс буолбут аабарга уонна суруйарга уерэтэр салаа «Аабарга уонна суруйа уерэнэбит» сана аатынан уерэтиллэр. Бу кэмнэ уерэх былааныгар тереебут тыл уонна литературнай ааьыы чаастара бииргэ бэриллэллэр. «Аабарга уонна суруйарга уерэнэбит» салаа кэнниттэн биирдэ тереебут тыл уонна литературнай ааьыы предметтэрэ тус-туспа уерэтиллэллэр. Ити кэмтэн ыла начаалынай оскуолаба тереебут тыл предметин сурун ис хобоонун тиьиктээхтик уерэтии сабаланаар.

Тереебут тылы начаалынай оскуолаба уерэтии ис хобоонун сурун хайысхалара уерэтии тумук ирдэбилин уонна сыалын-соругун ситипэргэ аналлаах тутуаах научнай балааьыаньылартан тацыллар. Ити ирдэбилгэ олобуран, тереебут тылы уерэтии хобоонугар маннык сурун научнай хайысхалар киирэллэр:

- Бодоруьуу култуурата.

- Сана керунэ (виды речевой деятельности): истии, санарыы, аабыы, суруйуу.
- Тыл уерэбин тутаах салааларын туьунан уопсай ейдебулэ: фонетика, лексика, морфология, синтаксис.
- Сурук-бичик култуурата: таба суруйуу уонна сурук бэлиэтэ.
- Ситимнээх сананы сайыннарыы (тиэкис туьунан сурун ейдебул).

Сурун хайысхаларга киирбит тиэмэлэр ис хобоонноро начаалынай оскуола уерэнээччитин саабын уратытын, ейун-санаатын кыабын, билэр-керер дыбурун учуоттаныллыахтаахтар.

Бодоруьуу култуурата

Дьону кытта бодоруьуу араас керунэ: кэпсэтии, сьэргэьии, субэлэьии, сепсеьуу. Тылы бодоруьуу сурун ньыматын быьытынан арыьы: бодоруьууга сана (вербальные средства общения) уонна туттуу-хаптыы(невербальные средства общения) суолтата. Санарыы уонна истин култууратын, кэпсэтии сизэрин тутуьуу.

Саца керунэ: истии, сацарыы, аабыы, суруйуу

Истии. Дьону кытта бодоруьууга (кэпсэтиигэ) истии култууратын тутуьуу. Кэпсэтии сыалын-соругун, дьон этэр санаатын, кэпсэтии ис хобоонун ейдееьун. Сахалыы араас тиэкиьии истии, сурун ис хобоонун, болбойуллуохтаах тугэннэрин истэн сийилии ылыныы, истибиккэ олобуран тус санааны уескэтии. Истибиттэн туьааннаабы, суолталаабы сурунуу, былаан оноруу, анал бэлиэлэри туьанан, ис хобоонун, тутулун исхиэмэнэн кердеруу.

Аабыы. Сахалыы араас тиэкиьии сахалыы сана интонациятын, терут дорьоон этиллиитин тутуьан, тэтимнээхтик аабыы. Тиэкиьии туох сыаллаах-соруктаах аабартан керен, аабыы араас керунун сатаан туьаныы (уерэтэр аабыы, билсийэр аабыы, соруудахтаах аабыы, о.д.а.). Аабыы кэмигэр тиэкис сурун санаатын ейдееьун, наадалаах, туьалаах информацияны араарыы. Аахпыт тиэкис сурун ис хобоонугар тус сыанабылы (сьыьаны) сатаан этии. Тиэкистэн синонимы, сомоьо домоьу, туелбэ тылы, ойуулуур-дьуьуннуур ньыманы туттуу бастын холобурун булуу, анаан болбойуу, аахпыты кэпсииргэ туьаныы. Аабыллар тиэкистэн билбэт, ейдеебет сана тыллары тылдыттан булуу. Ааптар санаатын, иьийитин биэрэригэр тиэкис тутулун, этии арааьын хайдах туьаммытын быьаарыы. Аабыыга тиэкис интонациятын, туонун сурун санааьа сеп тубэьиннэрэн таба тайаныы.

Сацарыы (дорьоонноох саца). Кэпсэтии сизэрин, санарыы култууратын тутуьуу. Дьону кытта табан кэпсэтии. Кэпсэтиини тоьоостоохтук кеьулэьин, саьлааьын, салбааьыгын, тумуктэьин. Саныыр санааны толору, сийилии тириэрдэр инниттэн кэпсэтии сыалыгар-соругар, ис хобоонугар сеп тубэьэр сахалыы тылы-еьу, ойуулуур-дьуьуннуур ньымалары таба туьаныы. Санарыы кэмигэр туттуу-хаптыы бэлиэтин невербальное общение)тоьоостоохтук туттуу. Сана тийбин арааьын (ойуулааьын, сьэьргэьин, тойоннообун) туттан тыл этии. Кэпсэтии, тыл этии тугэнииттэн дорьоону кууьурдэн-сьымнатан,

урдэгтэн-намтатан, уьатан, куолас толбонун, эгэлгэтин туьанан истээччигэ тус сыьыаны, иэйиини тириэрдии. Этэр санааны сааьылаары эбэтэр тустаах ейдебулуистээччигэ тоьоболоон тиэрдээри тоьоостоох миэстэбэ анал тохтобуллары (паузаны) сатаан туьаныы. Тугэнигтэн керен, санарыы тэтимин сепке талыы.

Суруйуу (суругунан саца). Сурук-бичик култууратын тутуьуу. Тупсабай буочарынан ыраастык суруйуу. Тиэкиьи устуу, истэн суруйуу (диктант). Саньыр санааны суругунан сибиили тириэрдии. Аахпыттан суруйуу (изложение).Дьиэ кэргэн, чугас таптыыр дьарык, айылба, кыыллар тустарынан, ону таьынан айымньы, хартыына, киинэ ис хоьоонун, экскурсиява, быыстапкаба сырыы туьунан тэттик тиэкистэри суруйуу (ейтен суруйуу). Суругунан улэбэ синоним тыллары, сомоьо домоьу, онтон да сахалыы ойуулуур-дьуьуннуур ньымалары туттуу. Тиэкис тутулун, сахалыы таба суруйуу, сурук бэлиэтин быраабылатын тутуьуу.

Тыл уерэбэ

Тереебут тылбыт — саха тыла. Саха омук уескээбит, сайдыбыт историята. Саха — туур тыла. Саха тылын уруулуу тыллара. Тереебут тыл киьи олоьор суолтата.

Дорьоон уонна таба санарыы. Сана дорьоонун ейдебулун, сахалыы дорьоон арааьын билии. Тереебут тылын дорьооннорун, ордук чуолаан сахалыы ураты дорьооннору (уьун-кылгас аьабас уонна хоьуласпыт, сэргэстэспит, маарыннаьар бутэй дорьооннору, дифтоннары, h, нь, мурун, й, ь дорьооннору) арааран истии, чуолкайдык, таба нуорматын тутуьан санарыы. Саха тылыгар кирии тыллары уксун сахатытан, аьабас дорьооннор дьуерэлэьиилэрин сокуонун тутуьан санарыы. Тылы дорьоонун састааьынан ырытыы.

Лексика. Норуот тылын туьунан уопсай ейдебулу, терут уонна кирии тыл уратыларын билии. Литературнай тыл суолтатын билии, нуорматын тутуьуу. Тыл лексическэй суолтатын быьаарыы. Хомуур суолталаах, туелбэ тыл, биир уонна элбэх суол-тыллар, кеспут суолталаах тыллар, омоним, антоним, синоним (харыс тыллар, метафоралар, сомоьо домох) ейдебуллэрин билии, тиэкистэн булуу, санарар санаба туттуу. Быьаарыылаах тылдыт арааьын сатаан туьаныы, тыл суолтатын тылдыттан булан быьаарыы.

Графика. Сурук сайдытын бэлиэ тугэннэрин билсии, киьи олоьор суолтатын ейдееьун. Сахалыы сурук-бичик сайдытын историятын билии. Дорьоон буукубаларын таба ааттааьын. Буукубалары суруллар ньымаларынан холбоон, ыраастык, тэтимнээхтик илиинэн суруйуу. Сурукка туттуллар атын бэлиэлэри, ейдебуллэри (абзац, кеьеруу бэлиэгэ, тыл икки арда (пробел)) сепке туттуу. Сахалыы алпаабыт бэрээдэгин билии. Араас тылдыгынан, ыйынньыгынан, каталогунан улэлииргэ алпаабыты сепке туьаныы. Компьютерга сахалыы шрибинэн тиэкиьи тэтимнээхтик бэчээттээн суруйуу.

Морфология. Тыл састааба диэн ейдебулу, тыл уларыйар уонна уескуур ньыматын билии. Сана чааьын туьунан уопсай ейдебулу билии. Сана чаастарын белеье: ааттар (аат тыл, дабааьын аат, ахсаан аат, солбуйар аат),туохтуурдар (аат туохтуур, сыьыат туохтуур, тус туохтуур), сыьыат, кеме сана чаастара, сана аллайыы. Тылы састааьынан ырытыы (тыл олоьо, сыьыарыыта). Тыллары сурун бэлиэлэринэн (грамматической халыыптарынан)белехтееьун, ырытыы. Санарар санаба тыл литературнай нуорматын тутуьуу.

Синтаксис. Этии уонна тыл ситимэ уратыларын, этии арааһын (сэбэн, ыйытыы, кууьурдуу) билии. Тэнийбит уонна тэнийбэтэх этии, судургу уонна холбуу этии, сирэй сана, ойобос сана, диалог, туьулуу ейдебуллэрин билии, этиигэ, тиэкискэ арааран булуу, бэйэ этиитин толкуйдааһын. Этиини таба интонациялаан аабы, сурукка саца дэгэтин сурук бэлиэтинэн араары. Этии чилиэнинэн ырытыы.

Сурук-бичик култуурата

Таба суруйуу. Таба суруйуу сурук-бичик култуурата буоларын ейдееьун. Уьун аьабас дорьооннору, дифтону, хоьуласпыт, сэргэтэспит, маарыннаьар бутэй дорьооннору, саха тылыгар кирии дорьооннору таба суруйуу. Сахалы араастык этиллэр тыллар таба сурулуулара тыл терут сокуоннарыттан тахсалларын, норуокка уеруйэх, угэс буолбут нуормаларыгар олоьуралларын ейдееьун, харыстабыллаахтык сыьыаннаьы. Киэнник, элбэхтик туттуллар эбэтэр сахалы этэргэ табыгастаах кирии тыллары сахатытан суруйуу. Тылбаастанар эбэтэр саха тылынан бэриллэр кьахтаах нуучча тылларын сахалы солбугунан биэри. Олохторо нууччалы суруллар кирии тыллар сыьыарыыларын таба суруйуу.

Сурук бэлиэтэ. Сурук бэлиэтэ — тыл култууратын сорьото буоларын, кьи санаатын чуолкайдыьрга, иьйэр иьйэни сурукка биэрэргэ, суругу-бичиги тупсарарга биллэр-кестер тыьалааьын, тиэкис арьам-тарьам барбатын, ьыьыллыбатын, биир сомоьо сибээстээх буоларын хааччыйарын ейдееьун. Тылын ордук тупсаьай тутуллаах, этигэн бэргэн буоларыгар сахалы этии, сурук бэлиэтин арааьын (араарар, тоьоболоон бэлиэтиир)сатыллаахтык туттуу.

Ситимнэх сацаны сайыннары

Туох сыаллаах-соруктаах санарарын-суруйарын чуолкай ейдееьун (тиэмэ, сурун санаа), дьон ейугэр-санаатыгар тийимтиэтик санаатын сааьылаан, араас тиэкистэри холкутук санарыы-суруйуу (истэн суруйуу, ейтен суруйуу, о.д.а.). Тиэкис сурун санаатыгар олоьуран, тиэкиьи таба ааттааьын. Тиэкис тиибиттэн керен (сэьэргэьын ойуулааьын, тойоннообун), тиэкис тутулун тутуьар (кириитэ, сурун чааьа, тумугэ), былаанын онорор (кылгас, тэнийбит), кэрчик тиэмэлэргэ бытарыты. Тыл туттуллар уратытын, дэгэтин учуоттаан, сахалы тутуллаах этиилэри (логичность речи), ойуулуур-дьуьуннуур ньымалары, тыл баайын (богатство речи) сепке туттар(уместность речи).

Быьаары сурук

Саха тылыгар уэрэтии ФГОС -2 программатын 4 варианыгар олоьуран оноьулунна. Бастакы суьуох оскуолаьа торообут тылы уорэтии маннык принциптэргэ олоьурар:

- 1 Тылы кэлимсэ уорэтии, ол аата аабы, таба суруйуу, тылы байытыы, санарар сананы, толкуйдуур, айар дьобуру тэннэ сайыннары.
- 2.Санарар хайысхаларга уорэтии: уорэнээччи торообут тылын баайын баьылыьыр, кэрэтин собор-махтайар, сатаан таба тыанарга уорэнэр.
3. Ойдоон уорэнии принцибэ: тыл тутулун (грамматиканы) билэн, ол сокуонун тутуьан, литературнай тылынан сааьылаан санарар, суруйар.

Туттуллар литература

Учебник – «Букубаар» Охлопкова М.Е., Сивцев Д.К., -Дьокуускай: Бичик -2011, учебник «Саха тыла» Захарова Л.В. :Маңнайгы кылааска үө рэнэр кинигэ. Дьокуускай. Саха полиграфиздат, 2005

1кылааы бутэрэригэр уорэнээчи маннык билиилэри баылыахтаах:

1. Аабарга уорэнии. Схеманан этиини тылга, тылы суьуоххэ, суьуо5у дор5оонно араара уорэнии. Дор5оон арааьын, ойдобуллэрин арааран билии.
2. Кылгас, уьун а/д, дифтонг, б/д букватын, й дор5оон а/д кытта ситимин бэлиэтиир букваны, сымнатар, араарар бэлиэни уорэтэр.
3. Буква бэчээтинэйин уонна суруллуутун араарыы. Маарыннаар буквалары тэннээн коруу.2,3 букваны холбуу корон аабар сатабылы уоскэтии. Суьуо5у холбоон, тыл таьаара уорэнии. Тылы дор5оон уьунун тутуьан, суьуо5у ургулдьу холбоон аабарга уорэтии.
4. Суруйарга уорэнии. Бары ирдэбили ойдоон тутуьарга эрчийии.
5. Буква элеменнэрин ситимнииргэ уорэнии.Бутун букваны, 2-3 буквалаах суьуо5у араарбакка суруйуу.
6. Бэчээттэммит уонна илиинэн суруллубут тылы, кылгас этиини албаа суох устуу. Судургу тутуллаах 1-2 суьуохтээх тылы, этиини истэн суруйуу. Этии сабаланыыта, анал аат суруллуутун били.
7. Этии бутэьигэр точканы туруоруу. Ыйытыы, кууьурдуу бэлиэтин ойдооьун.
8. Суруйбуту бэрэбиэркэлээьин, албааы конноро уорэнии.

1	Тереебут тылбыт – саха тыла	04.09.	
2	Саха тыла	05.09.	
3	№ урока	Темы уроков	Факт план
4	Тас керуц суолтата	07.09.	
5	Кэпсэтии сиэрэ	08.09.	
6	Туттуу-хаптыы суолтата	11.09.	
7	Истии суолтата	12.09.	
8	Сацарыы суолтата	13.09.	
9	Суруйуу суолтата	14.09.	
10	Аагыы суолтата	15.09.	
11	Предмет аатын кердерер тыл	18.09.	
12	Ким?Туох?	19.09.	
13	Хайааьыны кердерер тыллар	20.09.	
14	Предмет бэлиэтин кердерер тыллар	21.09.	
15	Кеме тыл	22.09.	

16	Хатылааьын	25.09.	
17	Тылы доргооннорго араарыы	26.09.	
18	Уьун, кылгас аьагас доргооннор. Бутэй доргооннор	27.09.	
19	Ньиргиздээх бутэй доргооннор	28.09.	
20	Уьун, кылгас аьагас доргооннор	29.09.	
21	Дифтонг	02.10	
22	Суьуех быраабылата	03.10	
23	Хоьуласпыт бутэй доргооннор	04.10	
24	Ньиргиздээх бутэй доргооннор	05.10	
25	Ньиргиздээх бутэй доргооннор	06.10	
26	Бэрэбиэркэлиир улэ	09.10	
27	Аьагас доргоон буукубалара а, ы	10.10	
28	Аьагас доргоон буукубалара у, о	11.10	
29	Ыа, уо дифтоннар	12.10	
30	С доргоон буукубата	13.10	
31	Л, р доргоон буукубалара	16.10	
32	М, н доргооннор буукубалара	17.10	
33	Сурук алгоритма	18.10	
34	Б доргоон буукубата. Нь, нь доргоон буукубата	19.10	
35	И, э, из доргоон буукубалара	20.10	
36	Т доргоон буукубата.	23.10	
37	У, е, уе доргоон буукубата.	24.10	
38	Уеруу	25.10	
39	К доргоон буукубата	26.10	
40	Утуе кун	27.10	
41	Х доргоон буукубата. Саас кэллэ	30.10	
42	Д доргоон буукубата.	31.10	
43	Ардах кэмигэр	01.11	
44	Й доргоон буукубата.	02.11	

45	Ийэбит барахсан	03.11	
46	Г доргоон буукубата	13.11	
47	Сэргэлээх алааска	14.11	
48	П доргоон буукубата	15.11	
49	Тургэн	16.11	
50	5 доргоон буукубата	17.11	
51	Дулгалаахха	20.11	
52	Ч доргоон буукубата	21.11	
53	Эрчим	22.11	
54	Ь доргоон буукубата	23.11	
55	Эьэм Силип	24.11	
56	Дь доргоон буукубата	27.11	
57	Дьиз малааьына	28.11	
58	Ц доргоон буукубата	29.11	
59	Улэьит уолаттар	30.11	
60	Нь доргоон буукубата	01.12	
61	Саца дьыл	04.12	
62	Буукубалары наардааьын	05.12	
63	Саха терут доргоонун бэлиэтэ	06.12	
64	Таба сацарыы, суруйуу. А а	07.12	
65	Таба сацарыы, суруйуу. Лл, Рр, Мм, Нн.	08.12	
66	Таба сацарыы, суруйуу. Ии,Ээ,Уу,Тт,Кк,Хх.	11.12	
67	Таба сацарыы, суруйуу Дд, й, Гг, 5, Пп.	12.12	
68	Таба сацарыы, суруйуу. Чч, Дь,дь.	13.12	
69	Тереебут дойдум – Саха смрэ	14.12	
70	Я буква	15.12	
71	Ю, Е, Ё буукубалар	18.12	
72	Я.Ю буукубалар	19.12	
73	Е,Ё буукубалар	20.12	

74	В-Ф паараласпыт бутэй дорооннор	21.12	
75	Ж-Ш паараласпыт бутэй доргооннор	22.12	
76	Щ доргоон буукубата	25.12	
77	Ц доргоон буукубата	26.12	
78	З доргоон буукубата	27.12	
79	Ь, ь буукубалар	11.01	
80	Диктант	12.01	
81	Тиэкис диэн тугуй?	16.01	
82	Остуоруйа	17.01	
83	Тиэкискэ этиилэри ситимнээын	18.01	
84	Тиэкис тиэмэтэ, аата	23.01	
85	Тиэкис тутула	24.01	
86	Аагар ыал	25.01	
87	Хатылааьын	30.01	
88	Ситиьибин бэрэбиэркэлибин	31.01	
89	Диктант	01.02	
90	Тылы сайыннарыы	06.02	
91	Этии диэн тугуй?	07.02	
92	Этии арааьа	08.02	
93	Хоьооннор	13.02	
94	Тэнийбит уонна тэнийбэтэх этии	14.02	
95	Тэнийбит уонна тэнийбэтэх этии	15.02	
96	Этиигэ тыл бэрээдэгэ	27.02	
97	Олунньу 13 күнэ – Саха Республикатын тереебут тыл күнэ	28.02	
98	Олунньу 21 күнэ – аан дойду тереебут тыл күнэ	01.03	
99	Диалог диэн тугуй?	06.03	
100	Хатылааьын	07.03	
101	Ситиьибин бэрэбиэркэлибин	13.03	
102	Диктант	14.03	

103	Тыл суолтата, этиллиитэ.	15.03	
104	Тыл баайа	20.03	
105	Терут уонна кирири тыллар	21.03	
106	Терут уонна кирири тыллар	22.03	
107	Саха Ереспуубулукэтигэр уус кунэ	03.04	
108	Хатылаабын	04.04	
109	Ситиьибин бэрэбиэркэлибин	05.04	
110	Диктант	10.04	
111	Тыл састааба	11.04	
112	Предмет белегун ааттыыр тыл	12.04	
113	Предмети ааттыыр тыл ыйытыыта	17.04	
114	Хайаабын уонна тыл	18.04	
115	Хайаабын уонна тыл	19.04	
116	Хайаабыны ааттыыр тыл ыйытыыта	24.04	
117	Тылы сайыннарыы	25.04	
118	Предмет бэлиэтин ааттыыр тыл	26.04	
119	Предмет бэлиэтин ааттыыр тыл ыйытыыта	02.05	
120	Предмет ахсаанын ааттыыр тыл	03.05	
121	Предмет ахсаанын ааттыыр тыл ыйытыыта	08.05	
122	Предмет ахсаанын ааттыыр тыл ыйытыыта	10.05	
123	Хатылаабын	15.05	
124	Ситиьибин бэрэбиэркэлибин	16.05	
125	Хонтуруолунай диктант	17.05	
126	Сыллаагы хатылаабын	22.05	
127	Былыргы, билици халандаардар	23.05	
128	Дьыл кэмнэрэ. Нэдиэлэ куннэрэ.	24.05	